

Filozofia i etyka nauczane w szkole średniej, jako sposób poszukiwania prawdy

Recenzja

Zbigniew Zdunowski, *Filozofia jest ciekawa. Z ćwiczeniami dla lubiących myśleć*, Wydawnictwo von borowiecky, Radzymin 2021, 368 stron.

Słowa kluczowe: filozofia, poszukiwanie prawdy, etyka, wartości, edukacja

Książka jest starannie przygotowana, wydrukowana na dobrej jakości papierze, okładka zawiera kolorową reprodukcję obrazu Filipa de Champaigne *św. Augustyn*, na obwolucie przedstawiono dorobek Autora i umieszczono spore zdjęcie, na tylnej okładce umieszczono fragmenty trzech recenzji. Już pierwsze wrażenie jest bardzo pozytywne.

Autor pisze, że „chcemy poznać prawdę o rzeczywistości” (s. 31) filozofia zaś, „chce poznać i zrozumieć całą rzeczywistość” (s. 161). Można zauważyć, że wiodącym tematem jest zagadnienie istnienia prawdy, przede wszystkim jego aspekt antropologiczny i jednocześnie

polemika ze stanowiskiem sceptycyzmu i relatywizmem etycznym. Autor opowiada się za filozofią i etyką zakorzenioną w świecie tradycyjnych klasycznych wartości (s. 364). Publikacja jest podzielona na dwie części, poprzedzone *Słowem od Autora*, część I, *Z filozofią przez życie*, s. 13-153), podzielona na pięć podrozdziałów: I. *Filozofia się przedstawia*, II. *Ile filozoficznych światów istnieje?*, III. *O miłości prawie wszystko*, IV. *Filozofia w poszukiwaniu prawdy o wolności*, V. *Jedna prawda czy wiele prawd?*; część II *Z etyką bliżej życia*: I. *Etyka się przedstawia*, II. *Czy można zdefiniować dobro? Trzy kroki zbliżające do rozumienia dobra*,

Dr Ewa Agnieszka Pichola, absolwentka Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Doktoryzowała się w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Jagiellońskiego.

III. *Kłopoty z człowiekiem*, IV. *Etyczne aspekty eutanazji*, V. *Po czarnym marszu*, IV. *Genderowy zawrót głowy*, VII. *O tolerancji inaczej*, VIII. *Jak dyskutować z relatywistą etycznym*. Następnie jest *Posłowie* i *Skorowidz osób*. Rozdziały podzielone są na podrozdziały, które krótko omawiają zagadnienia bądź sygnalizują kwestię przez postawienie pytań. Podsumowaniem wielu podrozdziałów jest punkt z zadaniami, *Zaproszenie do myślenia* (choć mam nadzieję, że jesteśmy zaproszeni do myślenia już od pierwszych stron niniejszej książki). Autor zachęca do samodzielności przez zaproponowanie wielu możliwych odpowiedzi, należy się do nich odnieść, skonfrontować, wyszukać materiały, przedstawić swoje rozwiązanie i co najważniejsze, uzasadnić swoją opinię. W książce znajduje się również podpunkt *Krótki dodatek logiczny* adresowany, jak pisze Autor, *do ambitnych*. Zawiera opis podstawowych zasad niezbędnych do procesu logicznego uzasadniania. Książkę podsumowuje szkic *Jak dyskutować z relatywistą etycznym*, z punktem *Jeśli argumenty nie działają* (s. 356-360). Autor trafnie przypomina, że gdy relatywisty nie da się przekonać, powodem jest m.in. aksjologiczne zaślepienie. To słuszna uwaga, dlatego wielu uprawiających filozofię hołduje zasadzie, żeby przy skrajnie rozbieżnych stanowiskach, które wykluczają merytoryczną debatę, nie podejmować sporów prowadzących daleko.

Publikacja zawiera materiały opracowane w trakcie trzydziestu lat nauczania filozofii i etyki w szkole średniej, rozbudowane i adresowane do szerszego

kręgu odbiorców. Materiał jest bogaty objętościowo. Powtórzenia, które Autor tłumaczy koniecznością powracania do ważnych zagadnień w kolejnych ujęciach, mają „zainteresować (...) grono osób, dla których refleksja nad prawdą, miłością, wolnością (...) jest nadal ważna” (s. 12). W *Słowie wstępnym* Autor radzi, że można czytać poszczególne szkice niezależnie od siebie.

Publikacja wymaga od czytelnika – a zatem od zaproszonych do dyskusji – przygotowania i sporej erudycji. Ilość uwagi poświęcona poszczególnym szkocom filozoficznym nie rozkłada się proporcjonalnie, szerzej omówione są wybrane koncepcje, o niektórych autorach wzmianka wyjaśniająca znajduje się w przypisach, niektórzy, jak K. Popper czy J. Tischer opatrzeni są słowem „wybitny”, o niektórych jest zdawkowa informacja. Można zauważyć nadreprezentację informacji o Husserlu: przypis s. 16, przypis s. 20, przypis s. 31, tymczasem niewiele wnoszą one do istoty prowadzonych w książce rozważań. Należałoby napisać na przykład, że poszukiwania Absolutu według Husserla mają swoje zwieńczenie w buddyzmie i w tym kontekście usytuować jego słowa, że każda wielka filozofia jest zorientowana religijnie (s. 16).

Krótko zasygnalizujmy, jak w książce prezentowana jest sama filozofia. Autor pisze, że „synteza złożona z wielu myśli przybliży nas do lepszego rozumienia, czym jest filozofia w pełnym blasku prawdy” (s. 15) i przedstawia listę uwag o filozofii. Nie są one omówione, uczeń musi rozstrzygnąć, jak pogodzić Kołakowskiego, że „filozofia to stałe kwestionowanie wszystkiego co oczywiste” (s. 17), z To-

maszem z Akwinu, że „studujemy filozofię (...), by poznać, jaka jest prawda” (s. 16). Następnie podobny zabieg jest zastosowany, gdy Autor, omawiając okresy filozofii europejskiej, przedstawia aforyzmy słynnych filozofów – zaznaczając szczególnie myśl Husserla – i zaprasza do samodzielnej interpretacji. Główne pojęcia omówione są zwięźle (s. 24-27) i co zrozumiałe, dość ogólnie. Tradycyjne wyróżnienie, na które powołuje się Autor, zrównuje ontologię z metafizyką (s. 24) lub wymienia prawdę i rozum wśród głównych pojęć teorii poznania (s. 25), a wśród pojęć ważnych tejże teorii umieszcza między innymi zmysły, intuicję, ale nie wymienia intelektu. Zaproponowany zestaw pytań filozoficznych (s. 28-9) jest dobrym wstępem do dyskusji, on również nie jest opatrzony komentarzem, pozostawiając czytelnikom swobodę interpretacyjną.

Rozdział II wiele uwagi poświęca omówieniu filozofii Heraklita i Parmenidesa, przechodzi następnie do wykazania aktualności sporu i w ten sposób znajdujemy się w domenie rozważań z dziedziny etyki, gdy Autor uzasadnia konieczność istnienia uniwersalnej podstawy normy moralnej. Rozdział III, podobnie jak dwa poprzednie, bez komentarza przedstawia cytaty, a w tym rozdziale ich wspólnym mianownikiem jest miłość (s. 51-55). Następnie przedstawione są zadania do samodzielnej pracy. Filozoficzne wyjaśnienie, czym jest miłość, znajduje się na s. 59-65, wymienio-

ny jest Platon, św. Augustyn, a następnie Autor omawia biblijne znaczenie miłości, encyklikę Benedykta XVI *Deus caritas est* i przypomina o pracy ks. Franciszka Sawickiego z 1948 roku. Oprócz tego w punkcie *Philia i amicitia* jest krótko o traktacie *Etyka nikomachejska* Arystotelesa, przy tej okazji Autor słusznie zauważa, jak ogromną stratą dla wychowania jest zaniechanie lektury tego dzieła (s. 65). Ostatni podpunkt *Dodatek: dilectio i misericordia* przypomina, że „w języku łacińskim występuje też słowo *dilectio*” (s. 65) i przedstawia uproszczone wyjaśnienie. Wielkim nieobecnym tego rozdziału jest św. Tomasz z Akwinu, którego koncepcja miłości jest doceniana nie tylko przez tomistów. Przytoczę za A. Andrzejukiem, że między innymi A. Keny, niechętny Akwinacie profesor filozofii w Oxfordzie, uważa Tomaszową teorię uczuć za znacznie przekraczającą poziomem i kompetencjami teksty Kartezjusza i Hume’a¹. Przypomnienie Tomasza w tym miejscu jest naturalnym odwołaniem sprawiedliwości, ponieważ Z. Zdunowski wprowadza czytelnika w myśl chrześcijańską, a nawet dokonuje w jej obrębie konkretnej oceny. Dowiadujemy się, że analizy porównawcze M. Schelera „do dziś mogą być wzorem rozważań o istocie miłości” (s. 63), co nie jest poparte przykładami ani uzupełnieniem, że myśl Schelera konsekwentnie rozwijała się w kierunku gnozy. Tymczasem nieproporcjonalnie dużo uwagi Autor poświęcił teoriom Z. Freuda (s. 69-74).

¹ A. Andrzejuk, *Tomasz z Akwinu jako filozof*, Warszawa 2017, s. 69-71. Cytowana w tym miejscu książka omawia teorię uczuć św. Tomasza, zresztą znajdziemy je również w innych pracach np. *Uczucia i sprawności. Związek uczuć i sprawności w Summa Theologiae św. Tomasza z Akwinu*, Warszawa 2006.

Kolejny rozdział *Filozofia w poszukiwaniu prawdy o wolności* rozpoczyna się od cytatów o wolności, następnie zaprasza do samodzielnej pracy. Rozdział prezentuje wiele analiz i wprowadza w rozważania na gruncie etyki. Rozdział piąty *Jedna prawda czy wiele prawd?* zawiera bogaty materiał do badań między innymi nad różnorodnością koncepcji prawdy, obiektywizmem i subiektywizmem, relatywizmem, podejmuje się rozstrzygnięcia, dlaczego istotne jest rozpoznanie prawdy. Przedstawia imponujący zbiór refleksji głównie nad antropologicznymi aspektami prawdy, oraz wiąże, co istotne, zagadnienie prawdy z racjonalnością. Rozdział zawiera zbiór myśli o prawdzie, których interpretację, jak w przypadku poprzednich rozdziałów, Autor pozostawia czytelnikom. W tekście jest wskazówka, że dopiero z wiekiem nabywamy mądrości, a tak można rozumieć słowa: „do prawdy należy dorastać”, „próbujemy dorosnąć do prawdy” (s. 45) lub że prawda „nieskończenie nas przerasta” (s. 138). Jednak dla podejmujących zmagania z rzeczywistością zniechęcający jest pesymizm poznawczy, który w nich pobrzmiewa.

Druga część książki skupia się na zagadnieniach etycznych, przypominając, że „spory etyczne (...) wyrastają z różnych koncepcji bytu” (s. 162), doprecyzujemy, rozstrzygnięcia etyczne wyrastają z koncepcji filozoficznych ze wszystkimi tych koncepcji konsekwencjami. Autor przyznaje, że „podstawowa, ogólna wiedza z zakresu filozofii (...) pozwala lepiej rozumieć założenia, sens, konsekwencje dawnych i współczesnych zjawisk, procesów, sporów” (s. 162).

W tej części (s. 161-180) otrzymujemy bogate omówienie między innymi pojęcia etyki, jej głównych działów i naczelnych zasad, jednak etyce klasycznej poświęcony jest krótki przypis (s. 173). Kolejne dwa rozdziały przedstawiają bogate omówienie kwestii, jak rozumiemy dobro i kim jest człowiek, oprócz analizy czytelnik otrzymuje zadania do opracowania. Na tych rozdziałach kończy się uniwersalny wymiar rozważań w omawianej publikacji. Kolejne cztery dotyczą zagadnień obecnych w przestrzeni publicznej w ciągu ostatnich lat. Są one dla Autora okazją do analizy postaw etycznych i pokazania, jak w konkretnych przypadkach można argumentować za stanowiskiem realizmu poznawczego i aksjologicznego obiektywizmu. Gdyby można było zrezygnować z części opublikowanego materiału, to drażniące opisy (s. 325-327, s. 338-339) lub kilkakrotnie powtarzany przykład o zjedzeniu głowy, można było opuścić bez uszczerbku dla całości pracy. Plusem tej części jest analiza materiału przygotowanego przez uczniów, zyskujemy obraz wyników pracy dydaktycznej, zaangażowania uczniów i sposobów rozstrzygnięcia współczesnych zawitych kwestii etycznych. Pamiętajmy, że nie jest to łatwe zadanie, ponieważ wymaga znajomości podstaw filozofii.

Książka jest inspirującym źródłem, choć nie znajdziemy w niej systematycznego wykładu filozofii. Dla czytelnika podejmującego refleksję nad współczesnością zawiera wiele cennych intuicji, skoncentrowanych wokół ponadczasowych egzystencjalnych zagadnień.

Philosophy and Ethics Taught in the High School as a Path to Search for Truth

Review

Zbigniew Zdunowski, *Filozofia jest ciekawa, z ćwiczeniami dla lubiących myśleć*, [Philosophy is Interesting, with Tasks For Passionates of Thinking], Wydawnictwo von Borowiecky, Radzymin 2021, 368 pages.

Keywords: Philosophy, search for truth, ethics, values, education

In the book we recommend, Zbigniew Zdunowski who taught philosophy and ethics for thirty years, shares his experience on how to speak of the perennial philosophical questions in a demanding environment of the contemporary high school. The work begins with the *Word from the Author*. Next, there are two parts divided into chapters. The first part *With Philosophy Through Life* consists of: I. *Philosophy Introduces Itself*, II. *How Many Philosophical Words There Exists?*, III. *Almost Everything on Love*, IV. *Philosophy in Search for Freedom*, V. *The One Truth or The Many Ones?*; Part II *With Ethics Closer to Life*: I. *Ethics Introduces Itself*, II. *Is It Possible to Define Goodness? Three Steps to Understand Goodness*, III. *Problems with Man*, IV. *Ethical Aspects of Euthanasia*, V. *Aftermaths of the Black March*, IV. *Genderism*, VII. *On Toleran-*

ce From Another Perspective, VIII. *How to Discuss with an Ethical Relativist*. Next is the *Summary* and the *Index of Names*. Many chapters encourage to develop our interest in philosophy in appendices- *Invitation to Thinking*, there is also a part for more ambitious readers- as the Author calls them- *The Short Logical Appendix*, and finally there is a proposal titled *How to Discuss with the Ethical Relativists When Arguments Fail?*

The Author prepared a wide variety of materials to which we, encouraged to critical thinking, may turn in various debates. Although the work refrains from offering a systematic study on philosophical schools, it can be an inspiring source for any reader interested in a deeper reflection on the variety of existential issues.

Bibliografia

1. Andrzejuk A., *Tomasz z Akwinu jako filozof*, Warszawa 2017.
2. Andrzejuk A., *Uczucia i sprawności. Związek uczuć i sprawności w Summa Theologiae św. Tomasza z Akwinu*, Warszawa 2006.
3. Arystoteles, *Metafizyka*, tłum. A. Krąpiec, Lublin 2019.
4. Arystoteles, *Etyka nikomachejska*, tłum. D. Gromska, Warszawa 1956.
5. Schuhmann K., *Husserl and Indian Thought in Phenomenology and Indian Philosophy*, [in:] Leijenhorst C., Steenbakkers P., ed. K. Schuhmann, *Selected papers on phenomenology*, Dordrecht 2005.
6. Kenny A., *Tomasz z Akwinu*, tłum. R. Piotrowski, Warszawa 1999.
7. Zdunowski Z., *Filozofia jest ciekawa, z ćwiczeniami dla lubiących myśleć*, Radzymin 2022.